

emlékszik rá, tudja s megnevezi. Könnyű neki. De mi van akkor, ha nem áll rendelkezésünkre ilyen emlékezet-leltár? Hogyan boldogulunk akkor, amikor nem jön a költő a segítségünkre, és nem árulja el a keletkezés titkainak néhány részletét? Akkor úgy olvassuk az irodalmi szöveget, a verset és a regényt, úgy hallgatjuk a zeneművet, úgy nézzük a szobrot és az épületet, hogy hozzáképzelnünk, kitalálunk ilyesmiket. Mert nemcsak elvont fogalmakkal élünk, nemcsak megtanult képleteink vannak az értelmezés szolgálatára, hanem képzeletünk is van, és azt is használjuk.

A kötethez CD lemezt is mellékel a kiadó, melyen a szerző élőszóval beszél életútjáról. (*Európa*, Budapest, 2011)

KENYERES ZOLTÁN

ANDREJ TARKOVSKIJ: NOSZTALGIA

Tarkovszkij 1979-ben Olaszországban járt, s mire visszatért a Szovjetunióba, már készen volt a *Nosztalgia* filmforgatókönyv-terve. Ám a forgatás csak 1982-ben kezdhetett el. A film elkészültét követően Tarkovszkij már nem tért vissza hazájába.

A *Nosztalgia* központi szereplője, az orosz költő, Gorcsakov, Olaszországba utazik, hogy anyagot gyűjtsön a 18. században sokáig itt élt orosz zeneszerzőről, Pavel Szasznovszkijról tervezett könyvéhez. Szasznovszkij Itáliában sikeres, ünnepelet szerző volt, de ő mégis hazatért, mert úgy érezte, megöli a gondolat, hogy ne lássa többé Oroszországot, ahol született, ahol felnőtt. Otthon alkoholista lett belőle, s végül önkézével vetett véget életének.

Gorcsakov ugyanazt éli át, mint tervezett könyvének főhőse. Drámai konfliktusban áll a valósággal, nem is a létfeltételekkel, hanem magával a léttel. Két világ mezsgyéjén egyensúlyoz, s egyikben sem képes megteremteni a harmóniát. Sem otthon, a szülőhazájában, sem itt, választott hazájában. Sorsában a keleti és a nyugati kultúra örök ellentéte jelenik meg, s nincs feloldás. Gorcsakov szerint az olaszok — egyáltalán a nyugatiak — semmit nem értenek meg az orosz lélekből. Szerinte ezen a határok lebontása segíthet. Nem ismeri fel, hogy nem ez a lényeg, hanem az, hogy az emberi szívben, lélekben legyen minőségi változás. E nélkül ugyanis a határok lebontása nem sokat számít, ahogy ezt az elmúlt harminc esztendő bebizonyította. Gorcsakov egyetlen pillanatra sem képes elszakadni szülőhazájától, álmaiban rendszeresen visszatérnek az elhagyott orosz táj képei, benne a családjával. Folyamatosan győtrődik attól, hogy úgy érzi, cserbenhagyta otthon maradt szeretteit.

A lelki-szellemi válsággal küszködő Gorcsakov két személlyel kerül közelebbi kapcsolatba. A

gyönyörű tolmácsnő, Eugenia az érzéki-esztétikai világot testesíti meg. A költészet, a művészet vonzásában él. Nem hisz Istenben, de zokog, amikor először látja Pietro della Francesca Madonnáját. Eugenia számára a szépség önmagában is érték. Eltétében Gorcsakovval, aki be sem megy a templomba, hogy megnézzé a híres képet, noha eredetileg az ő kívánsága volt, hogy megnézzék. Ám ekkor már unja „*ezt a sok gyönyörűséget*”. Eugenia azonban képtelen az alázatra — a templomban nem hajlandó letérdelni —, s megrögzötten hajszolja a boldogságot, noha a sekrestyés figyelmezteti, hogy vannak a boldogságnál fontosabb dolgok is. Eugenia számára a boldogságot az irodalmi, művészi alkotások szemlélése, olvasása mellett a szerelem jelenti, annak testi és lelki dimenziójával együtt, de örökösen csalódik a férfiakban. Attól viszont súlyosan megbántva érzi magát, hogy Gorcsakov nem kezd ki vele. Eugenia Gorcsakovhoz intézett szemrehányó szavaiból kiderül, hogy a férfiak csak használják őt — ezt sejteti egy későbbi jelenet, amikor új barátjával, a hedonista életet élő Vittorióval ebédel egy elegáns hotelben, a kamera pedig egészen közel hozza Eugenia csalódott arcát.

A másik szint, amellyel Gorcsakov találkozik, a spirituális-transzcendens. Ezt jelképezi Domenico, a filozófia doktora, aki hét évig tartotta bezárva a családját, mert féltette őket a világvégétől. Most már magányos, egyedüli társa német juhász kutyája. Domenico szörnyűséges körülmények között él, egy romházban, melyben szinte egyáltalán nincsenek bútorok, a fal csupa penész, az eső bezúdul a lyukas tetőn, több helyütt tócsában áll a víz, üvegtörmelékek, eldobott üvegek mindenütt. Domenico egoistának nevezi magát, mert csak a családját akarta megmenteni, de ma már tudja, hogy az egész emberiség rászorul erre. Ennek pedig egyszerű módja van: át kell vinni egy égő gyertyát a Siénei Szent Katalinról elnevezett gyógyfürdő medencéjében egyik parttól a másikig. Domenico mindenki örültnek tartja, de Gorcsakov felismeri: nem örült, hiszen hite van. „*Nem tudni, mi az örület. Zavarnak minket, kellemetlenek. Nem akarjuk őket megérteni, kellemetlenek. De ők állnak közelebb az igazsághoz.*”

Domenico célja, hogy ráébressze az embereket, tévúton járnak. A mesterségesen szétszabdalt világot szeretné egységesíteni, s ehhez brutális megoldást választ. A film csúcspontja, amikor a római Capitolium előtt, a filozófus császár, Marcus Aurelius bronz lovas szobrán beszédet mond a téren összegyűlt embereknek, figyelmeztetve őket: „*Ha azt akarjátok, hogy a világ előbbre menjen, meg kell fogmunk egymás kezét. Vegyíteni kell az úgynevezett éveket az úgynevezett betegekkel... Egységes társadalom kell, nem ilyen szétforgácsolt.*”

Domenico fölteszi a kérdést, miféle világ az, amikor egy örültnek kell kimondania az igazságot? Nem marad meg a szavak szintjén, rituális önfeláldozást követ el, benzinnel leönti, majd felgyújtja magát. Mintha azt akarná kifejezni ezzel a szélsőséges és önromboló cselekedettel, hogy csak ilyen megrázó erejű üzenettel lehet felébreszteni az embereket közönyükből, hogy utána jobban figyeljenek oda egymásra. A jelenet olyan, mint egy show-műsor, a téren álló bá-mészakodók többsége némán és mozdulatlanul figyel, ahogy az égő Domenico rohan, majd a fájdalomtól üvöltve elterül a földön, mások pedig vele együtt futnak, de segíteni senki nem segít. A háttérben a kocsiból kiszálló Eugenia tehetetlenül temeti kezét az arcába, miközben négy rendőr elindul felfelé a lépcsőkön.

Gorcsakov teljesíti Domenico kívánságát: átviszi az égő gyertyát az egyik partról a másikra, de elvégezve küldetését, meghal. Elszakad az egyik parttól, ahol még egységben volt a világgal, megérkezik a másikra, de itt nincsenek gyökerei, szilárd talaj a lába alatt, s belekapaszkodnia sincs mibe. Gorcsakov meghal, talán mert nem tud felülkerekedni saját lelki-szellemi válságán, s nincs már előtte semmi cél. A film végén Gorcsakov látható, a hűséget kifejező német juhász kutyával, körülöttük pedig egy olasz székesegyház, a falai között egy kis orosz ház, szimbolizálva a keleti és a nyugati kultúra, világ találkozását. A mesterségesen szétszakított világ egysége talán csak egy új dimenzióban, odaát, az üdvözülés állapotában lehetséges, „Új Föld, Új Ég...” (*Nostalgalgia* — orosz-olasz játékfilm, 123 perc, 1983, Rendezte: Andrej Tarkovszkij; Forgatókönyvíró: Andrej Tarkovszkij, Tonino Guerra; Főbb szereplők: Gorcsakov: Oleg Jankovszkij; Domenico: Erland Josephson; Eugenia: Domiziana Giordani; Kiadta: *Etalon Film Kft.*, Budapest, 2011)

BODNÁR DÁNIEL

ECKHARDT MÁRIA: LISZT FERENC KRISZTUS ORATÓRIUMA ÉS A ZENEAKADÉMIA

A zongoravirtuóz és romantikus zeneszerző Liszt egyházzenei tevékenysége kevésbé a figyelem tárgya, bár öröndetesen egyre több jelentős dolgozat születik e témában. Csak az említés szintjén: Enyedi Pál Liszt *Orgonamiséjéről* írt disszertációja, Pauline Pocknell *Liszt and Pius IX* című tanulmánya, a Cambridge Companion Liszt-kötetének egyházi kórusműveit tárgyaló fejezete, hasonlóan az itthon megjelent *Liszt zeneje* című könyv oratóriumokat és miséket ismertető részéhez. Paul Merrick, Magyarországon élő angol zenetudós *Revolution and Religion*

in the Music of Liszt című könyvében szintén jelentős részt szentel az egyházzenei területnek.

A vallásos, katolikus hitben nevelkedett Liszt gyerekkorában az egyházi pálya felé is vonzódatott érzett, apja hatására — aki maga is tehetséges volt a zenében, és az Esterházyak szolgálatában dolgozott — végül a zene iránt vált elkötelezetté.

A zeneszerző az 1861–1869 közötti időszakot Rómában és környékén töltötte, s tudunk olyan alkalomról, amikor a zeneszerető pápa, IX. Piusz tisztelte meg a Madonna del Rosario kolostorban lakó Liszt Ferencet látogatásával. Az egyházzene széleskörű megreformálása is foglalkoztatta ekkoriban a zeneszerzőt, háttérben a német és olasz cecilianus mozgalommal. Ennek részleteiről Domokos Zsuzsanna, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont igazgatónöje közöl ismeretanyagot *A római 19. századi Palestrina-recepció hatása Liszt művészetére* című doktori értekezésében. Római tartózkodása alatt Liszt tanulmányokat, kutatásokat végzett, és felvette az alsó papi rendeket. Bár nem kapott konkrét megbízást a reformok kivitelezésére, ennek az időszaknak köszönhető több jelentős egyházzenei műve, így a Cappella Sistina, a pápai kórus számára írt miséje, a *Missa choralis*.

Központi és legmonumentálisabb műve az 1866-ban befejezett, bár később még bővített *Christus* oratórium, ami 2011. október 22-én, Liszt Ferenc születésnapjának bicentenáriuma magyar javaslatra világszerte előadásra kerül.

Eckhardt Mária, Liszt-kutató, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum tudományos igazgatója összeállításában jelent meg az a magyar és angol nyelvű kötet, mely a Zeneakadémia és a Liszt-hagyaték anyagait, a történeti dokumentációt felhasználva egy esztétikai tekintetben is kiemelkedő kiadvánnyal kívánja megerősíteni az eseményt, és felhívni a figyelmet a vallásos Lisztre és egyházzenei tevékenységére.

A könyv tartalmazza az oratórium négykezes zongoraverziójának fakszimiléjét, Liszt kézírásos leveleinek másolatát, első kiadások címlapjait, 1866-ban, tehát a mű keletkezése idején litografált Liszt-portré fotóját, és számos, a műre vonatkozó különlegességet.

Történeti képet kaphatunk a magyarországi bemutató előkészületeit, megvalósítását tárgyaló fejezetből, melyben olyan neves személyiségek vettek részt, mint Apponyi Albert gróf, vagy idősebb Ábrányi Kornél, a *Zenészeti Lapok* főszerkesztője. Az oratóriumot 1873. november 9-én a Vigadóban a legendás hírv karmester, Richter János dirigálta. Az előadás annak a többnapos ünnepségnek az egyik hangversenyeként került megrendezésre, melyet Liszt művészi pályafutásának félszázados jubileuma alkalmából rendeztek, s melynek lebonyolítására külön bizottságot